

Юхновська Ю.О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів та економічної безпеки,
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаря

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті досліджено основні публікації вітчизняних та іноземних науковців щодо тенденції розвитку туристичного потенціалу регіонів країни, уточнено, сформовано та удосконалено сутність понятійного апарату, який стосується розвитку потенціалу туристичної галузі регіону. Виявлено основні невирішені на сьогоднішній момент питання які стосуються формування та розвитку потенціалу туристичної галузі, обґрунтовано концептуальні положення. Досліджено теоретичні підходи світових та вітчизняних науковців до визначення сутності туристичного потенціалу регіону та дано авторське визначення категорії «туристичний потенціал регіону». На основі проведених досліджень зроблено основні висновки, щодо формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території.

Ключові слова: туризм, потенціал, регіон, туристичний потенціал регіону, туристична галузь, розвиток, економічний потенціал.

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком туристичної галузі в нашій країні та великим інтересом до дослідження цієї галузі багатьма науковцями стає актуальним уточнення, формування та вдосконалення сутності понятійного апарату, який стосується розвитку потенціалу туристичної галузі регіону. Наші дослідження свідчать, що в одних працях використовують науковці словосполучення «туристичні ресурси», інші – «туристичний потенціал», а іноді дані поняття вживають як синоніми.

Разом з тим, на сьогоднішній момент невирішеними залишаються питання формування та розвитку потенціалу туристичної галузі в умовах соціально-економічної кризи, обґрунтування концептуальних положень та удосконалення організаційно-методичних підходів до управління ним, розвитку методичних підходів до оцінювання власне потенціалу і результативності його використання, розробки регулярної політики в туристичній галузі як підсистеми національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність понять «потенціал» та «економічний потенціал», його складові, принципи формування, управління та оцінювання досліджувалися у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, таких як: Акофф Р. Ансофф І., Ноумен К., Головкова Л., Геєць В., Касянова Н., Клейнер Г., Мартиненко М., Санто Б., Смеричевська С. та ін. Особливості управління туристичною галуззю і формування потенціалу туристичної галузі України як підсистеми національної економіки знайшли відображення у наукових працях Аль Мамуна А., Балашової Р., Біленького О., Гаман П., Гудзь М., Давиденко І., Заячківської Г., Луців Н., Меліан-Гонзалеса А., Савіної Г., Саух., Стеценка Д., Ткаченко Т., Ушенко Н., Шкрадак І., Шпак Л.

та ін. Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону відображені у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Бутко М.П., Бутової Т.Г., Дунець А.Н., Дутчак С.В., Крупочкіна Є.П., Лось М.А., Святохо Н.В., Тельцової А.А., Піжової О.А., Шабаліної Н.В.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є дослідження теоретичних підходів світових та вітчизняних науковців до визначення сутності туристичного потенціалу регіону та дати авторське визначення категорії «туристичний потенціал регіону».

Виклад основного матеріалу. В енциклопедичних джерелах категорія «потенціал» визначається як сукупність усіх наявних засобів, ресурсів, можливостей продуктивних сил, організаційних здібностей тощо, які можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері життєдіяльності людини [2]. Якщо під туристичним ресурсом дестинації слід розуміти несистематизовану сукупність усіх наявних та потенційних засобів, то із залученням людського ресурсу, можливостей продуктивних сил, організаційних здібностей, інвестицій, необхідних для формування туристичного продукту, ми можемо говорити про туристичний потенціал дестинації, який має кількісну оцінку і може визначатись обсягами конкретних наданих туристичних послуг, як поодиноких, так і комплексних [12].

У науковому напрямку спостерігається термінологічні проблеми у визначенні поняття «туристичний потенціал». Багато вчених такі як Зорін І.В., Квартальнов В.А. [7], Кумова Н.О., Дроздов А.В. [5] пояснюють це тим, що туристична термінологія зародилась у сфері рекреаційної географії, де термін «рекреація» використовується достатньо часто, а у туристів (точніше працівників турсфери) більш «ходовим» був термін

«туризм», тому вживання двох термінів разом (через дефіс), що зустрічається тепер досить часто, є свого роду компромісним варіантом.

На думку Зирянова А.І та Самарян А.А., можна виділити два етапи туристського освоєння території [8], перший з яких називають рекреаційним, коли очевидна націленість сфери відпочинку на потреби місцевого населення, а другий – туристським, коли створюються умови для залучення туристів з далеких країв і навіть з інших країн. Звідси випливає, що основна відмінність цих термінів визначається ступенем віддаленості відпочиваючих від конкретного місця. Тобто одна і та ж територія може служити як місцем туристичного проведення часу приїжджих з далеких регіонів та інших країн, так і місцем рекреації для людей, що живуть поблизу. Узагальнюючи наявну інформацію, можна сказати, що поняття «рекреація» широко використовується тільки в наукових колах і при цьому не має чіткого відокремлення від суміжних понять. При цьому традиційно під терміном «рекреація» розуміється сфера відпочинку і обслуговування населення близько розташованих місць в певному контексті стосовно до конкретних територій. Не менш проблематичним є і питання щодо понять «туристський ресурс» і «туристичний потенціал» [8].

З економічної точки зору ресурси – це сукупність матеріальних і нематеріальних чинників і засобів, які можуть бути використані в виробничих і невиробничих сферах для задоволення потреб людей. «Потенціал» – поняття фізичне, але в значенні переносному на інші сфери, – це сукупність всіх наявних можливостей і засобів, необхідних для чого-небудь. Під економічним потенціалом розуміється сукупна здатність галузей народного господарства виробляти продукцію, здійснювати капітальне будівництво, надавати послуги населенню і т.д. Іншими словами, ресурс – це фактор і засоби, а потенціал – здатність до чого-небудь. У туризмі під туристськими ресурсами розуміються природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, що включають об'єкти туристського показу, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил» [7]. У зв'язку з цим цікава думка висловлює А.В. Дроздов [5], вважаючи, що термін «потенціал», на відміну від терміна «ресурс», завжди має на увазі сукупність характеристик, предметів і явищ, а «рекреаційний потенціал» передбачає оцінку потенціалу та разом з тим порівняння з потенціалом інших регіонів або країн або потенціалом еталонного ділянки. З цих позицій правильним буде погодитися з наступним визначенням: рекреаційний потенціал території – сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території; головною складовою частиною рекреаційного потенціалу є рекреаційні ресурси [5].

На думку Ткаченко Т.І. туристичний потенціал підприємства є співзвучним з виробничим потенці-

алом підприємства, коли воно володіє або на визначених умовах розпоряджається набором необхідних ресурсів для надання окремих туристичних послуг, до числа яких можна віднести: проживання, харчування, лікування, прокат, продаж сувенірної продукції тощо. Формування ж туристичних турів та програм в межах окремо взятих господарських формувань без залучення компонентів регіональної інфраструктури, транспортних підприємств, закладів проживання, харчування, страхових компаній, музеїв тощо є ускладненим [15].

Г.Н. Захаренко у своїй дисертаційній роботі надає визначення туристичному потенціалу як сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенцій, які формують туристичний інтерес до даної території, що є основою туристичної діяльності за винаходом туристського продукту та його потреби, а також необхідні для проведення робіт з управління та контролю та розвитку виробництва та споживання продукції. сталого економічного розвитку [6].

Досліджуючи визначення багатьох інших науковців, які досліджували тему туристичних ресурсів і туристичного потенціалу можливо відмітити, що більшість дослідників бачать різницю між цими термінами в наступному: туристський ресурс визначається як уже використовується або найбільш ймовірно до використання в найближчому майбутньому засіб конкретного місця з метою туризму, а потенціал представляється як оцінка цих же ресурсів або в сукупності, або як різних компонентів потенціалу конкретної місцевості. Такий підхід дозволяє порівнювати одні ресурси з іншими схожими ресурсами або ресурсним сукупним потенціалом схожих регіонів або країн.

У туристичній літературі можна зустріти різні визначення туристичних ресурсів, виходячи з цього туристські ресурси діляться на різні групи, в які входять різні компоненти.

Гуляев В.Г. [3] ділить їх на дві групи: природні об'єкти та штучно створені (інфраструктурні) об'єкти. В цьому випадку проблематичним є те, що в багатьох випадках важко визначити чи є об'єкт штучним або ж він природний, так як його привабливість визначають фактори впливу обох. З точки зору В.Г. Прудська і ін. [13], які в класифікації роблять акцент на задоволенні мотивів мандрівників, туристські ресурси можна представити таким чином: 1) основні ресурси – ті, заради яких мандрівник відвідав цю місцевість; 2) додаткові (що забезпечують) ресурси – ті, які виконують підтримуючу функцію. Є й інші уявлення про види туристських ресурсів.

Ушаков Д.С. [16] розглядає туристський потенціал території як сукупність наступних компонентів: 1) туристські ресурси території; 2) фактори туристського виробництва території. Перевагою цієї системи є чіткий поділ між готовими ресурсами і можливостями території.

Севастьянова С.А. [14] туристський потенціал розуміє як сукупність природних, природно-антропо-

генних і антропогенних ресурсів регіону, які використовуються або можуть бути використані в індустрії туризму з урахуванням тенденцій їх розвитку для задоволення мінливих потреб клієнтів.

Лисенко М.М. [10] елементи потенціалу ділить на дві групи виходячи з факторів їх формування: 1) група внутрішнього потенціалу; 2) група зовнішнього потенціалу. Автор вважає, що таке групування дозволяє розглядати внутрішній потенціал рекреаційно-територіального комплексу як найважливішу передумову його розвитку.

Схема А.С. Кускова і Е.І. Арсенєвої [1] має більш складний характер, оскільки крім основних груп, якими є туристичні ресурси і туристична інфраструктура, в ній представлені похідні, наприклад соціально-економічні, а також підгрупи природні і культурно-історичні, які входять в групу туристських ресурсів. Ця система, на нашу думку, більш повно представляє туристську сферу, однак її недолік полягає в складності, відділенні соціально-економічних ресурсів від туристської інфраструктури.

Принциповою відмінністю між поняттями «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів [12].

У цілому пропонується підтримувати той підхід, що розмежовує поняття «туристичні ресурси» і «туристичний потенціал», та розглядати їх з позиції можливості

й здібності суб'єктів туристичної діяльності використовувати ресурси в якості потенціалу (рис. 1).

На основі вивчення різних застосовуваних підходів ми прийшли до висновку, що поняття «туристський потенціал» більш широке в порівнянні з поняттям «туристський ресурс» і включає в себе останнє.

На нашу думку під *туристичним потенціалом регіону*, на відміну від інших, слід розуміти сукупність економічних, унікальних природно-ресурсних, культурно-історичних, соціальних, релігійних особливих елементів регіону (області) країни, які носять природний характер або виникли в результаті діяльності людини (штучно), можуть сприяти розвитку туристичної галузі, тобто виробництво, наука, природокористування, культура, освіта, спорт, торгівля, охорона здоров'я тощо, а також політична, соціальна та економічна ситуація, які можуть вплинути на туристичну діяльність.

При такому підході стає надзвичайно важкою або навіть неможливою оцінка туристського потенціалу будь-яким об'єктивним методом. Свідчення цього – відсутність у світовій науковій практиці загальноприйнятого наукового методу оцінки туристського потенціалу території, з іншого боку, є великі досягнення за оцінками окремих компонентів. Складність полягає в тому, що різноманітність країн і регіонів настільки велике і різнобічне [9], що навіть при комплексних оцінках важко повірити в достовірність порівняння з такими ж оцінками інших країн. Ці проблеми пов'язані як зі складністю туристської науки, так з стислістю її історії.

У структурному плані туристський потенціал регіону доцільно представити як сукупність

Рис. 1. Туристичний потенціал регіону

взаємопов'язаних і взаємодіючих потенціалів: природно-ресурсного, історико-культурного, економічного і соціального.

Природно-ресурсний потенціал сфери туризму – здатність природних систем без шкоди для себе (а, отже, і для людей) віддавати необхідну людству продукцію або робити корисну для нього роботу в рамках господарства даного історичного типу; можливості регіону по використанню сукупних природних багатств в туристичній діяльності.

Історико-культурний потенціал висловлює можливості для розвитку туризму, закладені історико-культурними цінностями, що знаходяться в регіоні.

Економічний потенціал сфери туризму – це складова частина економічного (господарського) потенціалу регіону, що характеризує здатність регіону в області відтворення туристичного продукту, тобто потенційно придатні сили і засоби, необхідні для відтворення туристичного продукту на регіональному рівні (матеріальні, природні, трудові та ін.). До складу економічного потенціалу входять:

– інфраструктурний потенціал – збалансовані з вимогами виробництва туристського продукту можливості підприємств розміщення, дозвілля, харчування, транспорту та ін. Щодо забезпечення необхідних умов для здійснення туристської діяльності і задоволення потреб їх персоналу та рекреантів;

– фінансовий потенціал – характеризує обсяг коштів, якими регіон може розпоряджатися для здійснення туристської діяльності;

– інформаційний потенціал – це сукупність організаційно-технічних і інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку і прийняття управлінських рішень та впливають на характер (специфіку) виробництва туристського продукту шляхом збору, заощадження, обробки і поширення інформаційних ресурсів;

– інвестиційний потенціал – сукупні можливості регіону щодо інвестування туристської діяльності;

– управлінський потенціал – це навички та здібності керівництва всіх рівнів управління з формування, організації, створення належних умов для функціонування туристичної сфери регіону.

Соціальний потенціал сфери туризму – можливості регіону по відтворенню необхідної для здійснення туристської діяльності робочої сили, тому що використовуючи тільки матеріальні ресурси туризму, неможливо зробити, розподілити, обміняти і спожити регіональний туристичний продукт. Включає спеціально підготовлені кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристську діяльність для досягнення її функціональних цілей.

Представлений перелік потенціалів, що входять в туристський потенціал регіону, не є остаточним і вичерпним, тому що їх кількість залежить від поставлених цілей, способів їх досягнення і необхідних для цього ресурсів. У зв'язку з тим, що туристський потенціал регіону є системою, можна стверджувати наступне:

Туристський потенціал регіону можна розглядати як сукупність відносно автономних елементів (потенціалів) з набором властивих їм властивостей, які утворюють один з одним нескінченний ланцюг взаємозв'язків і взаємозалежностей всередині системи.

Висновки. Можна зробити висновок, що формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону.

Таким чином, можна стверджувати, що кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів формує туристичний потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристичний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні регіони – перспективними.

Список літератури:

1. Веденин Ю.А., Филиппович А.С. Опыт выявления и картирования пейзажного разнообразия природных комплексов. *Географические проблемы организации туризма и отдыха*. 1975. Вып. 2. С. 12–23.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1726 с.
3. Галян Ж.А. Экотуризм в особо охраняемых участках природы Армении. Ереван, 2007.
4. Данилова Н.А. Проблемы территориальной организации туризма и отдыха. *Материалы III Всес. совещ. по географическим проблемам туризма и отдыха*. Москва, 1976. С. 62–439.
5. Дроздов А.В. Основы экологического туризма. Москва : Гардарики, 2005. 271 с.
6. Захаренко Г.Н. Туристский потенциал региональной дестинации и эффективность его использования в индустрии туризма (на примере Пермского края) : автореф. дис. ... канд. эконом. наук / Г.Н. Захаренко. СПб., 2011. 29 с.
7. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма: справочник. Москва : Финансы и статистика, 2003. 368 с.
8. Зырянов А.И., Сафарян А.А. Рекреация и туризм как этапы развития территории. *Региональные исследования*. Смоленск, 2015. Вып. 3.
9. Зырянов А.И. Регион: пространственные отношения природы и общества. Пермь. гос. ун-т. 2006. 372 с.
10. Лысенко Н.Н. Совершенствование оценки потенциала туристского комплекса: на примере Сахалинской области : дис. ... канд. экон. наук. Хабаровск, 2009. 174 с.

11. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
12. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Прудский В.Т. Туристский потенциал регионов РФ: понятие, структура, оценка / Прудский В.Г., Бурьлова Л.Г., Голиков О.П. Пермь, 2005. С. 6.
14. Севастьянова С.А. Региональное планирование развития туризма и гостиничного хозяйства : учеб. пособие. Москва : КНОУРС, 2007. 256 с.
15. Ткаченко Т.І. Територіально сфокусований розвиток суб'єктів туристичного бізнесу. *Культура народів причорномор'я*. 2006. № 81. С. 56–64.
16. Ушаков Д.С. Стратегическое планирование в туризме. Ростов н/Д : Феникс, 2007. 285 с.

Юхновская Ю.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

В статье исследованы основные публикации отечественных и зарубежных ученых о тенденции развития туристического потенциала регионов страны, уточнена, сформирована и усовершенствована сущность понятийного аппарата, который касается развития потенциала туристической отрасли региона. Выявлены основные нерешенные на сегодняшний момент вопросы, касающиеся формирования и развития потенциала туристической отрасли, обоснованы концептуальные положения. Исследованы теоретические подходы мировых и отечественных ученых к определению сущности туристического потенциала региона и дано авторское определение категории «туристический потенциал региона». На основе проведенных исследований сделаны основные выводы, по формированию туристического потенциала региона обусловлено возможностью использования туристических ресурсов в организации и развития туристической деятельности на определенной территории.

Ключевые слова: туризм, потенциал, регион, туристический потенциал региона, туристическая отрасль, развитие, экономический потенциал.

Yukhnovska Yulia. THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE ESSENCE OF THE TOURIST POTENTIAL OF THE REGION

The main publications of domestic and foreign scientists on the tendencies of development of tourist potential of the regions of the country are investigated, the essence of the conceptual apparatus is defined, perfected and improved, which concerns the development of the potential of the tourist industry of the region. Our studies suggest that in some works scientists use the phrase “tourist resources”, others – “tourist potential”, and sometimes these concepts are used as synonyms. The main unresolved issues concerning the formation and development of tourism industry potential are revealed, the conceptual positions are substantiated. The theoretical approaches of world and domestic scientists to the definition of the essence of the tourist potential of the region are researched and the author's definition of the category “tourist potential of the region” is given. In studying different approaches to determining the essence of the tourist potential of the region, the monographic method of research and the method of comparison were used in the work. On the basis of the conducted research, the main conclusions were drawn that the formation of the tourist potential of the region is due to the possibility of using tourist resources in the organization and development of tourism activities in a certain territory. The ability of tourists to effectively use the tourism potential of the region will ensure the successful development of both the tourism industry and the region. Based on the study of various approaches we have come to the conclusion that the concept of “tourist potential” is wider in comparison with the concept of “tourist resource” and includes the latter. Thus, it can be argued that each region, based on the analysis of tourism resources, forms a tourism potential that is relevant to the opportunities of tourism operators to use the tourist resources of the regions. The tourist potential contributes to increasing the attractiveness of the area for tourists, and tourist regions – promising.

Key words: tourism, potential, region, tourist potential of the region, tourism industry, development, economic potential.